

Şübhəsiz, professor Qulu Məhərrəmli'nin dil sahəsinə dair ciddi, keyfiyyətə zəngin olduğu qəder, kəmiyyətə də çoxhöcmli tədqiqatları ona mənəvi haqq qazandırdı ki, dilimizlə bağlı hər hansı bir əyinti sət və davamlı münasibət göstərsin. Kimsəyi sər deyil ki, radio və telekanallara elə aparıcılar çıxarırlar ki, sanki tapşırıq alıblar; dili istədiyini kimi əy, bük, sıx, suyunu çıxart. Bu dil-də elə danışıq ki, səni eşidən istehza ilə gülsün. Mənəviz intonasiyama qırıq-sö-

qəder də lirik ovqatda yazıya gətirir: *"Əzəmətli salonların zəhmli aurasından çəkinməyən çiçək kimi zərif və məsum uşaqların dilindən qopan ifadəli seir parçalarını, mühakimələri, lirik mahiyyətləri dinləyərkən minlərlə insan kimi sən də kövrəlir, özünü göyün yeddinci qatında hiss edir, dilin sehiri, cazibəsi, gücü və ülvyyəti haqqında düşünürsən. Nə gizlədim, türk dilini bütün dünyaya yayan, sanki ona bir əzəl statusu qazandıran bu olimpiadaların sonra hər dəfə düşündürdüm ki, ilahi, nə olaydı, Azərbaycan dili ilə də bağlı belə bir yarışma keçiriləydi..."*. Göründüyü kimi necə sevgili bir istəklə fikrinin bu məqamını yekunlaşdırır. Axı doğrudan da burada çətin nə var, niyə də olmasın? Yeri gəlmişkən onu da deyək ki, artıq professorun bu arzusuna gerçəkləşib, bir xeyli müddətdir ki, Azərbaycan dili ilə bağlı yarışmalar keçirilir. Dilimizin şirniyi, ruhumuzun səsi saf ana dilində danışan uşaqların nəfəsi ilə millətin varlığına yayılır.

Professor Qulu Məhərrəmli hər hansı bir istəyini yazıya gətirəndə onu qu-ru, yapışsız tərzə ifadə etmir. Sanki qəlbinə dilyəyir və ruhunun sədası kimi gələn səsi yazıya gətirir: *"Bu gün kimi dindirirsən, Azərbaycan dilinin gözəlliyi, zərifliyi, qədimliyi, işləkliyi haqqında çox bəlağətli sözlər danışacaq, dila qay-gının, dili sevməyin önəmini deyəcək. Amma bildirəndə ki, gələn dilimizin problemlərini həll etmək üçün filan işi görək, onda çevrəndə heç kimi tapmayacaqsan. Deməli, sözdə dilə sevgi keçərlir*

imkanından asılıdır. Ancaq aparıcı üçün belə bir güzəşt qətiyyəq qəbul oluna bilməz. Aparıcılar isə çox vaxt şirin danışmağı səfəhcəsənə danışmaqla qarşıdırırlar. Bu da istər-istəməz bizim ruhumuzu ağrıdır, varlığınıza zərbə olur. Bu mənədə çoxlu radioların, telekanalların olması savadlı, dürist nitq sahibi olan aparıcı qitliğı ilə müşayiət olunursa, onda dilimiz heç nə qazanmır, əksinə daha çox itirir. Mənsəvi gücünü itirir, təsir imkanlarını itirir. Hələ də Sovet qitafından çıxma bilməyən bəziləri üçün rus dilinə nostalji münasibəti alovlandırır.

Bir vaxt ərəb dili Asiya, Afrikadan tutmuş Avropa sınırlarına qədər ərəzilərədə hakim idi. İndi bu dil nəyə yarayır? Sadəcə dini-mistik qorxu altında mənasını bilmədiyimiz ayələrin müşayiəti ilə önlənirimi? Ədəbi dünyaya yola salırıq. Halbuki, biz elə o müşayiəti də öz təmiz Azərbaycan türkcomizdə icra edə bilərik. Yaxud fars dili. Əsrlər boyu poeziyamız üzərində hakimlik edib. Amma elə fars dilinin hakimliyi zamanında Həsənoğlu, Nəsimi... qeyri dil sevdalıları doğma dildə zamanının adamları ilə danışmağa çalışıblar. Yazdıqları elə zamanında dilin nəyə qadir olduğunu göstəriblər.

Dil işləgəlinin də əlində kəskin silahdır. Bu gün o tayda milyonlarla Azərbaycanlı məhz işğal üçün silah olan fars dilinə nifrət edir. Halbuki, heç bir dil nifrətə layiq deyil. Xalq ona görə belə bir qəzəblə dolur ki, işğalçı öz dil ilə xalqın ruğunu yeməyə çalışır. Bütün bunlar Qulu Məhərrəmli'nin düşüncələrindən

Təsədufi deyil ki, Qulu Məhərrəmli də rus dilinin ikinci dalğa kimi qayıdışını müşahidə edir və bundan qayğılanır. *"Laf"* ifadəsi biz tərəflərdə böls danışmağa, döyrsiz danışmağa deyirlər. Bəzi yerlərdə isə *"laf"*ın qeybt, giley anlamı da var. Bütün hallarda professor öz nitqini, dil haqqında düşüncələrini *"laf"* adlandırır və öz lafi ilə dilimizin üzərində yalançı bərq vuran qitafı sökmək istəyir.

Bəzən kəsəri olmayan balta ilə də düşüni döymək, qırmaq olar. Bəli, açılmayan düşündən yaxa qurtarmağın bir yolu da onu kəsməkdir, qırmağdır. Professorun yeni rus dili dalğasına münasibətində kəskin mövqeyi kimdə etiraz doğrua bilər: *"Şahinin mərkəzi küçələrində, adamların gur olduğu gəzinti yerlərində yan-yörənizdən keçənlərin, həttə sizə tanış olanların belə danışmağa diqqət yetirmisizmi? Ədəbi rusca danışanların adam arasında özlərini hələ də bu dildə ifadə etmələrini kübarlıq sayması gərəsən hansı düşüncənin məhsulu-yolu? Ölkəmiz 20 ildən çoxdur ki, müstəqildir, amma hələ də iki Azərbaycanlı bir-biri ilə rusca danışır. Özünə dəyər verən başqa xalqlar belə seylərə simasızlıq kimi, bizzə "mədəniyyət" göstəricisi kimi baxırıq".* Acıdır, ancaq həqiqətdir. Həqiqətlər isə çox vaxt yumaşq ifadə edəndə düşüncəyə gedən yolda ən kiçik maneələrə belə ilişib qalır. Hədəfə çatmır.

Professor öz lafi ilə düşüncələri oyatmaq istəyində olsa da, onun məqsə-

Əli Rza XƏLƏFLİ

kük ifadə tərzini, güllüş səhnəsinə çevir. Təki reytiq yığ. Bütün bunları, əlbəttə, ciddi dil mütəxəssisləri, eləcə də mövcud sahə üzrə ekspert gücündə olan hər kəs görür, müşahidə edir. Söhbət geniş xalq kütlələrindən gətmir. O geniş xalq kütlələri dediyimiz toplumun bir çoxuna təəccübə baxmaq və dinləmək qalır. Ancaq Qulu Məhərrəmli kimi mütəxəssislər bilavasitə işin içində olduğu üçün döza bilirir, etiraz səsinə qaldırmalı olurlar. Mən *"döza bilmir"* deyirəm, dözümsüzlükdən danışmıram. Qulu Məhərrəmli'nin mahiyyətə təsəvvür yaratmaq istədiyimiz mənərə ilə bağlı çox sadə və ilk baxışdan bir qədər də sadələvöh təsiri başlıyayan *"Niyə bu gündəyik, nədən bu yerə gəlib çıxdıq?"* ritorik sual onun qələmə aldığı *"Dilimizə qayğı lafi və bu qayğının bərq vuran qitafı"* (22.02.2014) yazısının lap əvvəlində işlənilir. O, bu qeydləri Beynəlxalq Ana dili günü (21 fevral) münasibəti ilə yazıb. Əlbəttə, yazısının əvvəlində dil haqqında düşüncələri ilə oxucunu səfərbər edir. Həttə V.Humboldtun belə bir fikrini də xatırladır: *"Dil xalqın ruhudur, xalqın ruhu ölsə, dili də ölər"*. Zənnimizcə, bu tezi tərsinə də oxusaq, qətiyyəq təsirinə itirməz: Xalqın dili ölsə, ruhu da ölər. Demək əslində biz kimmikə, elə dilimizdən ibarətk.

Yazımın ümumi ruhu Qulu Məhərrəmli'nin qayğıları ilə süslənir. Bu və ya digər dərəcədə cəmiyyətə sızdırır ki, digər elm sahələri ilə bağlı olimpiadalar keçirilirsə, bu nə üçün dilə aid edilmişdir?

İdeyalar, xüsusən ayrı-ayrı fərdlərin dilindən səslənən dəyərli ideyalar qalın bulud toparları arasında süzülən Güneş işığını zərərləri kimidir. Tədrisən bulud dağılır və Güneş öz işığını təbiətin üzərinə bütün gücü ilə yayı bilər. Dəyərli ideyalar da belədir. Kimmisə dilindən səslənir, başqaları tərəfindən təqdir olunur, bir başqaları tərəfindən inkışaf etdirilir. Nəhayət, cəmiyyət özünün inkışafı naminə dəyərli ideyalardan bəhrələnməli olur.

Professorun qeyd etdiyi kimi dil doğmalığı hər fərdi mənsüb olduğu toplumda birlişdirə bilər. Ona görə də dilə sevgi yarada bilən hər hansı bir əməli tədbir dilə münasibət baxımından qayğı ilə əhatələnməlidir. Professor məqsədinə, məramına tabe tutduğu xatirə motivlərindən uğurla yararlanaraq İstanbulda iştirakçısı olduğu və təmsilçiləri uşaqlar olan dil olimpiadasından təəssüratını bir

"GƏLƏCƏYƏ ÖN SÖZ"

V. Ana dili problemləri

2. "Dilimizə qayğı lafi"ndan sevgi ladına keçid istəyi

Professor Qulu Məhərrəmli kommunikasiya və dil mövzusunda araşdırmaları ilə dilçilik elmimizdə tamamilə yeni bir istiqamətin əsasını qoyub.

Fəxrəddin VEYSƏLLİ,
filologiya elmləri doktoru, professor

deyil, istənilən sevginin sübutu əməldir, işdir. Bir baxımdan hesab edərik ki, Azərbaycan dili olimpiadasının keçirilməsi bu dilə, həmin dilin dəyərli olan millətə, xalqa və dövlətə samimi bir sevginin ifadəsidir. Təbii ki, belə kütləvi yarışmalar həm də dillə bağlı xüsnətləri göz önünə gətirir". Doğru deyir ki, yalnız sözdə dilə sevgini keçərlər hesab etmək olmaz. Bütün hallarda ruhdan gələn hissələr, duyğular, xüsusilə istəklər əməllə tamamlanmalıdır, əməl yoxdursa, söz havada qalacaq, ideya həyata keçərməyəcək və bu da nəticədə dilimizə qarşı təəcüblərə meydan açacaq.

Professor dili insanın ifadə vasitəsi kimi yox, elə insanın özü kimi görür. Bu səbəbdən də dil haqqında danışanda sanki qayğıya məhtac olan, köməyə əl açan ən öziz adamı haqqında danışır. Sanki doğma anasının istəklərinin qayğısını çəkir.

Hər birimizin həyatında dil imkanlarımızın müəyyəq rolu var. Aldığımız bilgiləri, təbiətdən və cəmiyyətdən bəy-rəndiklərimizi söz ehtiyatımızla üzə çıxarıırıq. Əgər söz ehtiyatımız yoxdursa, onda cəmiyyət üçün vacib olan problemlər də həll yolunu şərh edə bilmərik, ən azı buna gücümüz çatmaz.

Tutalım ki, ekranın qağında əyləşmiş, yaxud yol gəndə hər hansı bir rədiounu açmış, aparıcının danışğını dinləyirik. Burada bir məsələni qarşıdırmaq olmaz, aparıcı kimmə mütraicət edir, ona sual verir, onu danışdırır. O, dildən necə istifadə edir, bu artıq onun

qaynaqlanan duyğular kimi yazıya gəlir. Biz bu duyulanmaların təsiri altında professorun dilə vətəndaş münasibətini, dilə səhəbiyyəq mahiyyətini çatdırmaq istəyirik: *"Dilin sıxıntılı isə az deyil və əksəriyyəti də dila bigənəlikdən, laqeydləkdən, ona sevgi qitlindən qaynaqlanır. Mən bu gün dilçilik elmimizin bəsitlik manganasində vurnuxduğuna, hələ də dila yalnız söz səviyyəsində yaşamasını bir yana qoyuram. Bəs praktikədə, gerçəkədə nə baş verir? Niyə dilə sevgini duymuruq? Bəzən orta və ali məktəblərdə Azərbaycan dilinin aparıcı mövqeyinə olan soyuq münasibəti anlamaq olmur, mühaziyyəq yazan, imtahan verən ali məktəb tələbəsinin dil qaydalarını bilməməsi adımı məyus edir. Ekran-əfirdə Azərbaycan dilini bilməyənlərin, dila sayğısız yaşanlarıların çoxalması da ürək açan dil qaydalarını tez-tez pozurlar, bəzən tamamilə başqa dillərin intonasiyası ilə danışılır. Dil normaları tapdalandıqca dilin zərfliyinə, incəliyinə laka düşür"*. Bir daha diqqətə çatdırmaq yerinə düşər ki, dilə münasibətdə hər hansı bir kobudluq, bigənəlik, laqeydlik sət təpki ilə qarşılanmalıdır. Biz dilimizi qoruya bilməsək, hifz edə bilməsək bir qərinə özində apardığımız mübarizələrin və qazandırmış əz-çox uğurların sonluq acı notinə ilə bitər. Başqa sözlə, artıq müşahidə olunduğu kimi rus dili varlığımızın üzərinə yenidən yeriməyi başla-yar. Yəq, yabancılığa mənəvi mühtimizə təzədən döyməkdədir.

di təkcə yatmış duyğulara təsir etmək deyil, o həm də istəyir ki, yatmış duyğuların oyatsın və ona dilimizin sevgi ladı ilə əsaslı təsir edə bilsin. Professor sözünün sonunda yəq olimpiada məsələsinə qayıdır. Və ən nəhayət, artıq bizim təhsilimizə ruhuna daxil olmaqla özünə yol açan dil müsəbiqlərinin ilk işartılarını sevdiniyyəq də bildirir. Professor üçün əslində hər hansı bir dil tədbirinin xüsusi bayram kimi qeyd olunması daha önəmlidir.

Mətnin sonunda müəllif dünya fəlsəfi irsindən çox maraqlı bir məqama istinad edir: *"Amerika yazıçısı E.Doktorunun "Yaradılış himni" məqaləsində ana dilində zərfl, gözəl və incə danışmağı talqin edən bu sözlər yaddasından ilişib qalıb: "Kimmə fizika və ya kimyadan baş çıxarmaya bilər, çünki bu sahələri nisbətən az adam bilir, amma hamı dillə bağlıdır, çünki hamı danışır".* Danışanda adam kimi, dili incitmədən gözəl danışmaq olarmı?". Yəq ritorik sual. Yəq hər kəsin başa düşə biləcəyi mütraicət. Bütün varlığı ilə dili qorumaq istəyindən, dilin sevgi ladını anlamaq istəyindən gələn düşüncələr sona çatır, ancaq bu düşüncələrin ruhumuzda, varlığımızda buraxdığı dərin təəssürat bizi tərək etmir.

Elə Qulu Məhərrəmli'nin dillə bağlı düşüncələrini təəssürat altında vətən uğrunda qarlı savaşın başladığı günlərə qayıdıram. Özümü həmin döyüş səhnələrinin içərisində görürəm.

Komandirler əmrlər verir. Əsgər şirin Azərbaycan dilində *"oldu"* sözü ilə əmrləri cavablayır. Mənə elə gəlir ki, diğməne qarşı təkca əsgərlərimiz döyüşmürdü, həm də doğma, varlığımızın ifadə vasitəsi olan dilimiz döyüşürdü: təmiz Azərbaycan dilimiz. Azərbaycan türkcəmiz.

Dillə silahlanmış əsgər ikiqat güclüdür.